

SZÍNPAD

SZÍNPADI JÁTÉK PALICSON

A közönség szereti a színházat; a művészet igazi mivoltában talán a színpadon áll hozzá legközelebb, mert élményre kész anyagot kap az alkotótól. A játékos kedv minden emberben benne él, s ha ismeretlenül, akkor szereti kifejeződésre juttatni. Annyira természetes, hogy sokszor eszünkbe se jut: a közönség is szerves része a színházi életnek. Nélküle nem jöhet létre a színpadi játék és ott és úgy jön létre, ahol és a h o g y a n a közönség vele együtt tud élni.

Esztendőig vártunk olyan színházi ünnepségre, amely nem merül ki a ceremóniákban és nem is szokványos évi szemle (ettől már irtózik a néző), hanem a művészet ünnepe a klasszikus szó mai értelmében. Mert számunkra a művészet nem elvont és nem elérhetetlen magasságokban székelő jótétemény, amit divatból csak kiváltságosok élvezhetnek; nem is olyan esemény, amely egyes rétegeken kívül vagy azok fölött zajlik úgy, hogy keveseket érint és még kevesebbeket foglalkoztat. Nem, nem lehet az, mert a művészetnek az a formája már a múlté, s mi a mában élünk.

A mi művészetünk maga az élet.

Röviden ennyi elég lenne az elmélkedésből. E gondolat középből már ki lehet kerekíteni: mit várt a közönség az idei színházi fesztiváltól és mit kapott?

Az ünnep mindig ünnepi szavakat kíván és ünnepélyességet, mert úgy véljük, külsőségek nélkül, ha esemény is és művészi is, hétköznapi marad. Elhagyom az ünnepi szavakat és kimondom: a színházak vendégszínháza Szabadkán és Palicson a szocialista szellem alkotásának ünnepe. Nem jár nagy zajjal sem csinnadrattával, hanem csak úgy egyszerűen, cicoma és kendőzés nélkül, s bemutatja tartományunk színházi életét olyanakkal, amilyenek.

Egy ilyen áttekintő írásnak nem lehet célja az értékelés, de meg sem kerülheti azt, mert maga a fesztivál s az itt lepergő minden játék a maga módján számadás is. Hisz a régiak és az ország legnagyobb színháza között olyan színházak is kerültek föl a fesztiválra, amelyek egész fiatalon, jóformán minden színházi hagyomány nélkül a fejlődés legelső szakaszán járnak; Zrenyanin, Versec, Mitrovica és Topolya most kezdték a fölszabadulás után. Alig pár esztendő múlt van mögöttük, majdnem azt mondhatnám, hogy az objektív körülmények alakulását is maguk harcolták ki, hogy életre keljenek. Ki tuja, Topolyán mikor születhetett volna színház, ha színészek nem állnak a mozgalom élére és kezdeményezésük méltó visszhangjaként nem áll melléjük a nép? Ilyen lapokat olvashatunk a többi fiatal társulat történetéből is, s ma ott állnak az egyévszázadra visszatekintő szín-

házi kultúrájú városok: Újvidék, Szabadka és Eszék mellett. Értéküket és magának a fesztiválnak az értékét is emeli a Jugoszláv Drámai Színház vendégjátéka.

**

A színpadi játékok városának értékét maga a fesztivál méltatja. Nem szavak, hanem színházi események, amelyekből múltó időtöltés helyett időközön átnyúló élmény született.

Méltatás helyett történeti visszapillantás egészítse ki a gondolatot, amikor a játékok színhelyéről van szó. Valóban, kevés olyan város van a mi vidékünkön, amelynek köveihez annyi színházi emlék fűződne, mint éppen itt: a miénkhez. Sokan arról írtak és költők énekelték is, hogy a fekete föld és a végtelen, sárga futóhomok nem volt és nem is lehetett termékeny talaja a művészetnek. És mégis, a kórok és ballangók között is kivirágzott a művészet kertje és fölépült Thalia temploma. Idestova száz esztendeje, hogy fölépültek az első állandó színház falai, de az ekhós szekér már jóval előtte erre járt s nem egyszer állomásozott a »Vörös ökör« vagy a »Kakas« csárda udvarán. Később már állandó színjátszás volt e színház színpadán. Lehet, hogy közhelyként hangzik, mégis — elnézést kérve — ki kell mondanom: a színjátszásnak gyökerei vannak a népben. A nép — a város központjától, a szállásokon, a tanyák között élő is, — régi színházi előadásokra emlékezik. Mert nemcsak a központ címisei, hanem a peremvidék, a külváros is találkozott a színházzal, ha másképp nem, hát rögtönzött pódiumon.

Szabadka színházi város, mert az alakító művészetnek tartalmas és küzdelmes multja van. Nem is termett volna igényes színházi életet, ha nem talált volna termékeny talajra a százév előtti kezdeményezés.

Most, hogy tíz hivatásos társulat — köztük az ország első színháza is — részt vesz a nyári ünnepi játékokon, ez már maga is komoly dokumentum, hogy a Vajdaság színházi élete szélességben és mélységben milyen fejlődési vonalat ért el. Ez már olyan művészeti magaslat, ahol a verseny szelleme készlet — akár a hellének korában az olimpiai játékoké, — alkotásra indít; helyet kell hát számára teremteni, hogy a maga teljes nagyságában megmutatkozzék. Mint fennebb mondtam p ó d i u m o t, ahol »fölvonulhatnak a játékosok« s mint egykor a görög amphiteatrumokban, a kiürült városokból a mind idesereglett nép előtt megkezdődjék a színpadi játék.

**

A vendég-társulatok között első helyen áll a Jugoszláv Drámai Színház.

Két előadás: mindkettő a fesztivál fénypontja volt.

Maxim Gorkij »Jegor Bulicsov«-ja Mata Milosevics rendezésében úgy itt, mint nemrég a zágrábi vendégjátéka alkalmával (zágrábi meglehetősen igényes és érzékeny színkritika ezt írta róla) »elérte a színpadi alakító művészet legmagasabb csúcsait.« Színházunk az európai színvonalig fölért s méltán állítható a legnevesebb együttesek mellé. Az, amit Milivoje Z s i v á n o v i c s nyújtott a

»Jegorban«, amikor beszélt és amikor nem beszélt, amikor csak játszott az életet, amelyről mi elhittük, hogy »igazi«, olyan élmény volt, amely az embert egész élete végéig elkíséri. Csak ide akarom jegyezni a tíz vagy húsz év múlva is elhangzó mondatot: »Emlékszel, amikor Zsivánovics a Jegor Bulicsovot játszotta, végigment a színen, leült a karosszékebe s ölébe kapta Surát és a hangja, a hangja... azt nem lehet soha elfelejteni.« Dubravka Perics Surája, Rachela Ferarri Xenája vagy Mira Sztupica szobalánya (sokszor a nézőtérre azt kérdeztem magamban: Cselebonovics olajjal festhet-e mesteribb képet, vagy Roszandics kése?) úgy járt-kelt mintha a párszavas szöveggel együtt az egész forradalom előtti világ életre kelt volna a színpadon. A képek egysége helyenként szinte hihetetlenül plasztikus volt, akár valami dombormű vagy színes rézkarc az Október előtti napokból. Amikor legördült a függöny, még mindig láttuk őket (még most is látom, ahogy e sorok között életre kelnek, hogy mindigre velünk maradjanak.)

Molière-ünk, ki közel másfél évszázaddal előbb élt, mint maga Molière, Marin Drzsics neve ékes volt a színlapon. Talán most ment századszor a »Dundó Maroje« komédiája, dubrovniki játék, játékoságában szabadtéri színpadra való. A palicsi szabadtéri színpadon láttuk. Laurencsics Pometje, mint valami vérbeli Harlekin (nevének színpadtörténeti csengése is Harlekin mellé szökik) mozgott, élt, játszott, kacagott, táncolt, úgy vitte magával a nézőt, mint egy kedves melódia, amely röppen s útját a föld mindaddig kíséri, amíg csak el nem nyeli a messzeség. Mira Sztupica Petrunellája, a toporzékoló kis szobalány bájos mozgásával és kimeríthetetlen skálájával hangulatot hozott magával a színpadra. De ez több volt mint hangulat, mert minden mozzanatában, sziszegésben vagy kacagásában a valóságot öltötte magára.

Főlelevenedett előttünk a dubrovniki renaissance kora és úgy élt, mintha egyenesen onnan, abból az időből hasították volna ki.

**

Művészi eseményszámba ment a fesztiválon a Móricz-bemutató.

Annak vártuk s valljuk be, a várakozás nagyobb volt, mint maga a művészi teljesítmény. Nem a darabválasztásban van a hiba, mert rég tudjuk már, hogy ennek a remek Móricz-regénynek mindmáig nem volt tökéletes és művészi színpadi változata. Amit maga Móricz Zsigmond írt, az a háború előtti színházi élet szájaíze szerint készült, meghamisítva — vagy enyhébben szólva — elhallgatva a regény mondanivalójának lényegét. Régóta tartott a nekigyüregkezés, hogy a regény eredeti alapján színpadra kerüljön és hozza azt, ami a műnek lényege: egy társadalmi osztály pusztulását épp a haláltáncban, amelyet Ady a halál rokonának nevezett, mert elfárasztott és élettelenített maga körül mindent, ami valaha is élt. Rozika, a pusztai vadvirág, a rétek és mezők kis ledére, egyik legcsodálatosabb alakja ennek a hullásnak: az »Uri muri« feneketlen mocsarában egyformán

tükröződik a paraszti élettől menekülő ribanc és a dzsentrí-tragédiáktól megcsömörlött földbirtokos szánalmas élete. (Mert Móricz szánalmasnak látta.)

Ez a dráma magja s ennek kellett kibontakoznia a színmű öt képén keresztül. Laták István dramatizált szövege csak sejtette, de nem tudta mindvégig ezt elhítenni velünk. Drámai tömörítés helyett lazán összeillesztett színpadi képeket kaptunk (követve a móríci dramatizálás útját) és a cselekmény hol epikai, hol drámai formában bukkant előnk. A harmadik és az ötödik kép közel járt a drámai formához (főleg a harmadik, mert az ötödik túl hosszú nyúlt és az ismétlések elnyeltek a legszebb csattanókat), a többiből egészen új és merész szerkezeti megoldással egyetlen főlvonást kellett volna teremteni. Rengeteg a mellékszereplő és kevés idő jut a főbb szereplőknek. Rhédey Eszternek, Zselyei ezredesnek már az expozícióban helyet kellett volna biztosítani azért, hogy meginduljon a cselekmény és a másik két vagy három főlvonás központjába jelentősebben szóhoz jusson Rozika, és Csörgheő Csuli is. A taligás legények és a summás lányok szép képet hoznak, színeset is, de nem segítik vagy nem okosan segítik elő a cselekmény kibontakozását. Népes a színpad, (igaz, Shakespeare a III. Richárdban közel száz szereplőt mozgat s egyszerre néha ötvenen is mozognak a színen, de ez nem gátolja a cselekményt, hanem csak elősegíti és monumentálissá teszi a darabot; az »Úri murit« is lehetett volna monumentálissá tenni, ha a drámai hangot fölfokozzuk, hogy elnyomja a színmű hangját és gátat vessen a népszínmű fölcillanásának is), de ez a népesség színeiben és zajában helyenként inkább a népszínműre emlékeztetett és Rozikát a rendező csaknem teljes egészében népszínmű-alaknak állította be.

A rendező, Varga István a dramatizált szöveg után indult. Ez volt számára az útmutató s nem inkább a regény, amelyből bátrabb rendezői megfogalmazásokkal a régi dramatizálás helyett egy egészen új művet húzhatott volna elő. A rendezői lehetőségeknek kimondhatatlanul gazdag változatai vannak, ha nem tartja magát mereven a szöveghez s ha a lényegét nem a verbális tolmácsolásban, hanem az alkotásban, a ki nem mondott szó és a le nem írt érzelmek megkeresésében és érzékeltetésében juttatja kifejezésre. Másik elvétése az »Úri muri« tipológiája. Ha bonckés alá vesszük az alakrajzokat, akkor elmondhatjuk: nemcsak tónusokban találhatóak ezek az eltérések. Rozika nem naíva, benne legföljebb ravaszság van, de nincs szenteség, mert az urak eszén csak a legfinomabb eszközökkel lehet túljárni. Móricz nem véletlenül és nem hiába mondja el a játékot a lepkével. Rozika a megfogott lepkére mutatva kérdi: »Itt van, megfogtam. Kitépjem a fejét?« — és kitépi, amikor az úrról van szó, de szabadon bocsájtja, amikor a kocsi szerelméért esedezik. Úgy játszik Szakmáry Zoltánnal, mint macska az egérrel, mert már a kezében tartja, mert a szeretője... De tovább mehetünk az alakrajzokon: a fiatal földbirtokos, akit Móricz helyenként rokkszenvesnek látott, az ezredes, a dzsentrí-asszony, a sírva vigadó

Csörgheő Csuli sokkal markánsabb és drámaibb alakjai ennek a játéknak, mint ahogy mi kaptuk. Nem láttuk a művészi képzelet szabad szárnyalását. A képekben épp, hogy benne volt az, amit a szöveg szükreszabott cselekménye mond, ha történetesen azon túl ment a játék, akkor inkább a népszínmű felé hajlott (a harmadik és az ötödik kép két nagy jelenetét kivéve). Másrészt a képek kidolgozatlanok maradtak. Igaz, kevés volt hozzá az érési idő a tényleges próbák alatt, de miért volt kevés, hiszen a színház közel egy esztendeje már az »Uri muri« bemutatójára készül. A hosszú készülődésnek éppen ezeket a változásokat kellett volna meghozni a színpadon. Az általánosan ismert tartalom értelmezése helyett a művészek kezében egészen új darabot kellett volna belőle előhozni.

Ennek folytán a művészek teljesítményeiről sem mondhatunk többet. Talán az egyetlen F a z e k a s Piriről, aki Rhédey Eszter jelenítésében művészi változatokkal élt és nem tartott mindig attól, hogy túl ne lépje az adott fabula határait. (Mert itt a szövegben megadott fabula nem volt elegendő ahhoz, hogy kijátssza osztálya haláltáncát.) Am a harmadik fölvonás nagy jelenetében tőle is többet vártunk, azt, hogy az átélés mélységeiben szabadjára engedi érzelmeit és nem tartja vissza semmi, még az sem, ha partnerét igazában arcul kell ütnie. Versegi József földbirtokosa egy »jőlelkű lény«, aki vergődik, szenved, kiutat keres az összeomlásból és amikor azt nem találja meg, a tivornya csattanójaként fölgyűjtja a házat. Közben végigmuzsikáltatja magát a pusztán. Erre legföljebb azt lehet mondani, amit Kálmán Imre Tasszilója mond: »... így mulat minálunk az úr«, de nem sokkal többet, mi pedig az »Uri muri« lázában és duhaj hangulatában nem a dölyföt, hanem a tragikumot, nem a dacot, hanem a belső összeomlást akartuk látni. Csörgheő Csuli a darab egyik legösszetettebb alakja és a legjellegzetesebb lehetett volna, ha a dramaturg, a rendező s velük együtt az alakító művész fölfedezik, hogy mi mindent lehet belőle kihozni. Csörgheő Csulinak legalább annyit kellett volna érzékeltetnie a maga világból, világszemléletéből, amennyit érzelmeiből elmondott. A tréfa és a móka csak az alsó határa az úri embertelenségnek, azon túl rengeteg skálája van ennek az életstílusnak, amely éppen változatos romlottságával juttatja el az »ezeréves« feudo-kapitalista Magyarországot a »világhírig«. Hol volt ez Csörgheő Csuliban. S á n t h a Sándor egy jósvádájú polgárt adott, akin jókat lehet kacagni és még meg is sajnálja az ember, hisz olyan szépen tud bánkódni a tenyészkan pusztulása fölött. Zsellyei Balogh Ábel ezredes a másik alak, akin keresztül meg kellett volna mutatkoznia a hulló Magyarország sírásójának. Sz a b ó János egy jámbor és kedélyeshangú papírmásé figurát adott, aki jó volt esetleg dekorumnak. A tivornyában nem is láttuk, hogy a színpadon van, annyira elnyomta a zaj. Szóhoz se tudott jutni, pedig részegen — éppen Móricznál, ha nem is az »Uri muri«-ban, hanem a »Rokoňok«-ban — sokkal többet mondhatott volna. Sz k a l a Jolán Rozikája egy röpdőső vi-

rág. Inkább naíva és úgy is fogta föl, de ezt a szerepet nem lehet szendén megjátszani. Lehet, hogy az alternációban Kiss Julia jobban fogja meg, mert egyéniségének is jobban megfelel talán, de erre nagyobb skálájú művésznőt kellett volna megszólaltani. (Szabó Máriát!) M a m u z s i c h István könyvüagnőke, a deklasszált pesti zsúriú egészen jó alak lett volna, ha nem marad egyedül, hanem szélesebb és a romantika elemeitől teljesen mentes tablóba kerül.

A díszlet sokszor kiegészítheti, sőt életesebbé teheti a játékot is. De Negri Endre pusztai képei — különösen a második kép — művészi igénnyel készült. Jobban lekötötte a figyelmünket néha, mint a benne zajló játék. Látványos volt és élményszerű, de színházi fesztiválra sokkal érettebb darabbal kellett volna kijönni a Népszínháznak.

**

A horvát dráma azzal emelte az ünnepi játékok helyi színezetét, hogy eredeti darabbal lépett a színpadra. Helyi szerző műve ez. Polyákovics Matya »Nyugalom háza« című háromfölvonásos színpadi játéka — ahogy a szerző megjelöli — a háború utáni polgári életből való. Mintha egy ajtórésen vagy rejtett ablakon át pillantatlanánk be ennek a »patinás« úri hagyományokat féltve őrző háznak belső életébe, ahová — hogy, hogy nem, egy kommunista orvos is belekerült és két világ néz farkasszemet egymással. Érdekesebben és izgalmasan mai problémát visz ezzel Polyákovics színpadra. Ezek a lelki válságok előttünk nem ismeretlenek, hisz szemtanúi vagyunk, csak ilyen művészi megfogalmazásban — legalábbis nálunk — eddig még színpadra nem került. Polyákovics nem riadt vissza a cselekmény eszmei és lélektani követelményeitől és tehetsége biztosította, hogy esztétikailag sem véti el azt, amire vállalkozott. (A harmadik fölvonás ugyan jelentős kívánni valót hagy maga után zsfolt cselekményével, amit egyszerűsítéssel föloldható volt.) Polyákovics Drámaíró. Kimondom, mert a »Nyugalom háza« színműve legalább ennyi elismerést megkövetel. A kissé laza expozíciója és a mesterkéltnek tűnő fináléja nem tarthat vissza annak megállapításától, hogy a drámában a tartalmi és a formai egyenséget elég biztos kézzel közelítette meg. Talán elsőnek közelítette meg így és ennyire a vajdasági írók között. Magasabbra kell emelnünk írói erényeit azzal a biztató gondolattal, hogy színműve innen elindulva a fővárosi színpadra lépjen.

A horvát drámai együttes művészei (Vrtipraski, Bulgakova, Paraskijevis) olyan teljesítményt nyújtottak, amellyel kiléptek a provinciális színház keretei közül.

**

És maga a fesztivál is — nem utolsó sorban — arra van hivatva, hogy a provincializmus falait lebontsa (vagy kezdje lebontani) a színpadon és olyan távlatokat nyisson, amelyek szabad lehetőségeket teremtenek a fejlődésnek — fölfelé az úton.

Lé v a y E n d r e.